

Marija Prašin Kolbezen, Peter Gabrijelčič: KAKOVOST PODEŽELSKEGA PROSTORA

QUALITY OF RURAL AREAS

DOI: 10.15292/IU-CG.2016.04.030-037 ■ UDK: 711.3(497.4) ■ 1.02 Pregledni znanstveni članek / Review Article ■ SUBMITTED: August 2016 / REVISED: September 2016 / PUBLISHED: October 2016

IZVLEČEK

Prispevek je povzetek raziskave izvedene v okviru magistrskega dela, ki se med drugim ukvarja z iskanjem vzrokov za kritično stanje podeželskega prostora kot posledici nedorečenega prostorskega načrtovanja, in hkrati ugotavlja, da preveč natančno določena merila, zapisana v prostorskih dokumentih, omejujejo oblikovalsko kreativnost. Oblikovalska kreativnost in kakovost prostora sta soodvisni, zato so potrebna splošnejša izhodišča za načrtovanje objektov, ki jih je mogoče smiselno interpretirati ob vsakem posegu za vsak prostor posebej. Da bi se izognili zlorabam zakonodaje, je za ugotavljanje primernosti predlaganih rešitev potreben inštrument za preverjanje kakovosti. V ta namen je potrebno prenoviti zakonodajo tako s področja urejanja prostora kot na področjih vplivnih zakonodaj. O pomenu kvalitetno oblikovanega prostora je potrebno osveščati laično, kakor tudi strokovno javnost. Stopnja ozaveščenosti javnosti o pomenu kvalitetno oblikovanega prostora je bila preverjena z anketo, ki je bila sestavni del raziskave in ki razkriva dožemanje pomena tradicionalnih in sodobnih objektov, razumevanje prostora in istovetenje z njim, pomen oblikovanja objektov in njihovega umeščanja v prostor ter pomen oblikovne kontinuitete grajenega prostora.

KLJUČNE BESEDE

kakovost prostora, prostorsko načrtovanje, urejanje podeželja, identiteta, kontinuiteta, osveščanje javnosti

ABSTRACT

This paper summarises a study carried out as part of a master's thesis that, among other things, tried to identify the reasons for the critical situation in rural areas in Slovenia as the consequence of indeterminate spatial planning, while recognising that too finely detailed measures, as laid down in spatial documents, restrict design creativity. Indeed, design creativity and spatial quality are interdependent and thus more general starting-points for the planning of structures are necessary, which can be appropriately interpreted in each individual development for each area separately. To avoid the misuse of legislation, an instrument for quality checking is required for determining the suitability of the proposed solutions. To this effect it is necessary to revise the applicable legislation related to spatial planning as well as other relevant legislations. Both the general public and the professional community should be made aware of the meaning of a well-designed space. The public awareness level regarding the meaning of high-quality space was checked using a survey undertaken in the study, which demonstrated the perception of the meaning of conventional and contemporary buildings, understanding of space and identification with it, the meaning of designing structures and their site selection and placement, and the meaning of design continuity of built-up areas.

KEY-WORDS

quality of space, spatial planning, rural development, identity, continuity, raising public awareness

UVODNIK
EDITORIAL
ČLANEK
ARTICLE

RAZPRAVA
DISCUSSION
RECENZIJA
REVIEW
PROJEKT
PROJECT
DELAVNICA
WORKSHOP
NATEČAJ
COMPETITION
PREDSTAVITEV
PRESENTATION
DIPLOMA
MASTER THESIS

1. UVOD

Velik del slovenskih podeželskih naselij ne kaže objektivne podobe sedanosti, za katero so značilne visoko razvite tehnologije, napredne komunikacije, dobro oblikovana arhitektura in krajina, usmerjenost v trajnostni razvoj, kot tudi skrb za kontinuiteto podobe grajenega prostora ob razumnem odnosu do preteklosti. V prostorskem, predvsem v oblikovnem pogledu grajenega prostora je stanje na podeželju izredno pereče. S tem izgubljam Slovinci velik razvojni potencial na področju turizma, ki tudi na globalnem nivoju vse bolj temelji na izkoriščanju ohranjenih podeželskih naselij z ohranjeno grajeno kulturno dediščino ter kvalitetno oblikovanim prostorom. Pomemben vpliv na razvoj in oblikovanje podeželskega prostora imajo družbene in individualne vrednote prebivalcev. Današnje stanje prostora je odraz nemoči stroke, ki ni v zadostni meri uveljavila svojega poslanstva ter ima premajhen vpliv na ozaveščanje ljudi pri vgrajevanju naprednih načel stroke v širšo družbeno zavest. S problemom kakovosti prostora so se (in se še) ukvarjajo mnogi strokovnjaki: Gabrijelčič (1985), Drozg (1995), Fister (1993), Deu (2001), Lah (1994), Fikfak (2008) in mnogi drugi, ki so dali stroki in politiki pomembna izhodišča, vendar v praksi ni zaznati posebnega napredka, še več, stanje prostora podeželja se celo slabša. Krivdo lahko iščemo tudi v neprimerni zakonodaji s področja urejanja prostora, ki omogoča neprimerne posege v prostor in jih ne sankcionira. Občinski prostorski načrti so zaradi nedorečene zakonodaje le zbirka podrobnih, pogosto neživljenjskih navodil, ki jih ob izdaji gradbenih dovoljenj tolmačijo strokovno neprimerno izobraženi uradniki upravnih enot in jih želijo spretni načrtovalci zato pogosto zaobiti. Teoretičnih opredelitev o tem, kaj je kakovost grajenega prostora naselij, je razmeroma malo in še te se nanašajo večinoma na ocenjevanje posameznih elementov kakovosti bivanja v prostoru in manj na prostor kot tak. V osnutku Arhitekturne politike Slovenije (2016, str. 9) je kakovostno grajen prostor opredeljen kot »urejen ekonomičen, zdrav, varen in do okolja prijazen«. V tej opredelitvi manjka ena ključnih sestavin arhitekture, to je estetika ali lepota. Kajti arhitektura združuje načela trdnosti, uporabnosti in lepote, kar ugotavlja že Vitruvij (2009, str. 28), zato je vizualno-likovna vrednost prostora pri ocenjevanju njegove kvalitete nepogrešljiva.

2. VZROKI DEGRADACIJE PODEŽELSKIH NASELIJ

Raziskava obravnava problematiko urejanja prostora podeželja na primeru Bele krajine. Nekakovostno oblikovan prostor je kompleksen problem in je prisoten na območju celotne države. Je posledica slabosti na mnogih področjih, ki zadevajo urejanja prostora, predvsem pri urbanističnem načrtovanju naselij, arhitekturnih in gradbenih posegih in tudi pri urejanju odprtega prostora. Prostor, ki je predmet naše raziskave, smo obravnavali v smislu sistemske in problemske analize, s katero smo raziskali njegov zgodovinski razvoj, njegove prostorske značilnosti in oblike stavbarstva, zakonodaja s tega področja ter teoretične osnove, da bi razumeli kontinuiteto, identiteto in tipologijo urejanja podeželskih naselij in podeželskih objektov. Grajeni prostor sooblikuje poleg naravnih danosti in inženirskih elementov tudi arhitektura, ki prostor zaznamuje in mu da prepoznavni značaj in pečat. Kakovost prostora je odvisna od mnogih dejavnikov, ključni so vsaj trije, od katerih je odvisna kakovost prostora in ki oblikujejo družbeno in posamično zavedanje o prostoru:

- zakonodaja, ki s pravili uravnava nivo kakovosti prostora,
- usposobljenost, nadarjenost ter zavzetost za razumevanje prostora vseh strokovnjakov, od katerih je odvisno načrtovanje oz. umeščanje posegov v prostor,
- ozaveščen uporabnik prostora.

Načrtno urejanje podeželskega prostora je v Sloveniji prisotno že več kot pol stoletja. Glede na pretežno neharmonično ter neestetsko podobo naselij lahko sklepamo, da prostorska zakonodaja s svojimi določili ne zagotavlja kvalitetne podobe objektov in naselij ter ne daje usmeritev, ki bi vodile k kvalitetnim rešitvam. V raziskavi smo prepoznali več dejavnikov, ki poleg nedorečenih usmeritev in zgrešenih normativov pogojujejo končno podobo podeželja. Pomemben vzrok je slabšalni odnos politike do tega problema, vključno z nedoslednim in nezadostnim izvajanjem inšpekcijskega nadzorstva. V času dinamičnega povojnega razvoja, v obdobju hitre industrializacije in gospodarske obnove se je sprožila v mestih potreba po novi delovni sili, ki je prihajala s podeželja. Ker v mestih ni bilo mogoče zagotoviti zadostnega števila novih stanovanj, je takratna oblast tolerirala iznajdljivost prebivalstva pri lastnem reševanju stanovanjskih problemov in je celo z ugodnimi posojili in ohlapno prostorsko zakonodajo omogočala nelegalno ali »črno« gradnjo v primestnih ter podeželskih območjih. Ta proces je še spodbudila vse večja motorizacija podeželskega prebivalstva, ki je omogočila lahko dostopnost ljudi s podeželja do delovnih mest v mestih. Na ta način so se na »črno« gradili objekti najslabše kvalitete. Tudi legalna gradnja ni zagotavljala oblikovne kvalitete objektov. Vzrok za to je vsesplošna uporaba tipskih načrtov, ki so bili v uporabi po vsej državi. Tak načrt ni upošteval funkcionalnih potreb uporabnika niti danosti prostora, v katerega se je objekt umeščal, zato ga je posameznik prilagajal svojim potrebam. Z leti se je razkorak med tradicionalno in tipsko hišo povečeval, s tem pa se je izgubila značilna identiteta in kvalitetna podoba podeželskih naselij.

Sprašujemo se, kaj vse je vzrok za razpad nekoč harmonične podobe prostora na slovenskem podeželju? Poleg nove tehnološke dobe, ki je spremenila življenjske potrebe prebivalstva, se je po drugi svetovni vojni spremenila tudi družbena ureditev in prinesla nove vrednostne prioritete. Po osamosvojitveni vojni se je družbena ureditev ponovno spremenila, uveljavljati so se začele liberalne vrednote, ki so nasprotne tradicionalni skrbi za skupno dobro lokalne skupnosti, kulturno dediščino in nacionalno identiteto. Mnogi avtorji so mnenja, da leži vzrok za samovoljo v prostoru morda tudi v značilnem osebnostnem karakterju Slovencev. Tako ugotavlja Japec Jakopin, znani podjetnik slovenskega rodu: »Slovenija je tehnološko vrhunsko razvita država. Na število prebivalcev in površino imamo največ zelo uporabnega in naprednega znanja. Ni treba daleč po svetu, da dobiš vse znanje, ki ga potrebujemo. Edina napaka je, da nam manjka zaupanja vase, samozavesti in spoznanja, da smo sami sebi edina ovira« (Šuligoj v Barbič, 2010, str. 15). Verena Vidrih Perko, arheologinja in muzeologinja, v intervjuju za Časnik zapiše, da lahko že iz našega odnosa do dediščine marsikaj razberemo. Pravi tudi, »da smo Slovenci intelektualno zaležani, da v nekdanji socialistični, balkanski maniri menimo, da bo nekdo drug opravil naloge, ki bi jih morali mi sami.« Meni, da bi preteklost, poleg zgodovinarjev, morali proučevati vsi izobraženci, tako kot skrbeti za dediščino. To ni obveza zgolj države, »temveč je pravica in dolžnost nas vseh!« Ugotavlja, da se iz odnosa, ki se kaže v videzu hiš brez okusa, razbere naš individualni (ne)odnos do narave in kul-

turnega okolja. To je vidno tudi v primerjavi blišča prestolnice in kritičnega stanja podeželja, »kjer propadajo cele vasi in se rušijo stare kmečke hiše, se zanemarja in uničuje vse, kar bi lahko bilo kocka v mozaiku našega kolektivnega spomina in zlat kamenček v globalizirani Evropi«. To je stanje duha, ki »kaže na psihično neuravnovešenost in duhovno izpraznjenost slovenskega naroda«. Vzroke za tak odnos vidi v predvojnih, tragičnih medvojnih in še bolj tragičnih povojnih dogodkih, ki so pripeljali do tega, »da smo v skupni državi Jugoslaviji ostali domala brez narodne identitete in se po diktatu marksistične miselnosti oprijeli internacionalizma.« Kritična je tudi do tega, da niti »po ustanovitvi lastne države nismo prepoznali pomena dediščine v državotvornih procesih in predvsem pri oblikovanju kulturne, če že nečemo izreči narodne identitete«. Tako stanje zavesti množice je ustrezno za manipulacijo, »saj je brezidentitetna, razkoreninjena družba najlažji plen pogoltnega kapitala. Ob brezbrizni, malodušni masi lahko vse pozidamo, vse porušimo, vse degradirano na denarno vrednost. Nihče se ne bo uprl, nihče protestiral.« Dediščina v kulturnih okoljih »daje ljudem ponos in zavedanje najglobljih človeških vrednot. Temu je treba takoj dodati, da je danes v svetu dediščina tudi temelj demokratizacije sodobne družbe.«

Za razliko od bogatega in zgledno urejenega severnoevropskega podeželja, ki je sprejelo razvojne pobude novega časa ob sočasnem upoštevanju tradicije, obvladuje slovensko podeželje v poosamosvojitvenem času politična struja, ki ni naklonjena potrebnim spremembam, ker ji konservativnost podeželskega prebivalstva zagotavlja politično preživetje. To se odraža tudi v razvojni in prostorski politiki, ki je pretirano zaščitniška in nerealna in zato sproža izsiljene, strokovno nekvalitetne rešitve, ki jih zahteva življenje. To je v nasprotju z dejstvom, da se je slovensko podeželje v zgodovini vseskozi uspešno prilagajalo novim tehnološkim in razvojnim priložnostim, a je ob tem ohranilo konsistentnost prostorske podobe in arhitekture. Ta preobrazba se je dogajala spontano, brez pritiska političnih ideologij. Na ta način so nastale v prostoru presežne rešitve kot stvaritev anonimnih graditeljev, kar kaže, da imamo Slovenci prirojen posluš za skladno urejen prostor. Zato ni naključje, da se Prelovšek (2006, str. 23) sprašuje, »kako je mogoče da ima tako majhen narod takšno koncentracijo genialnih arhitektov«, pri tem ima v mislih Plečnika, Fabianija, Vurnika, Ravnikarja. Del odgovora najde v geografskih in zgodovinskih pogojih, v etičnem ozemlju, ki obsega raznolike pokrajine, v geografski legi ter v romanskem in germanskem kulturnem vplivu. Prehodnost ozemlja je »omogočala udomačenje različnih gradiv, konstrukcij in stavbnih tipov. Jasna mediteranska tektonika je bila na Slovenskem enako prisotna kot želja po iracionalnem in mitičnem. Narod, ki je stoletja živel v negotovosti za svojo usodo, si je razvil tudi močan obrambni mehanizem, ki se še danes kaže v sposobnosti hitrega prilagajanja« (prav tam). Osrednjo Slovenijo vidi kot tisto, ki je imela zelo racionalen odnos do umetnosti in je vzbujala občutek manjvrednosti daljnovidnim idejam, ta občutek pa se je s povojnim socializmom še stopnjeval, »češ da se v absolutnem merilu zaradi maloštevilnosti in skromnosti dosežkov ne moremo enakovredno meriti z drugimi evropskimi narodi, in ga z zanikanjem tradicije spravil v slovensko podzavest« (prav tam).

Ravbar (1980, str. 40) vidi problem tudi že pri pripravi urbanističnih gradiv, ko se je v podeželskem prostoru docela uveljavljala zelo toga 'urbanistična' smer načrtovanja, torej že beseda urbanističen »v sebi skriva priokus splošnega uveljavljanja mestnega modela zazidave prostora – pomeščanja nje vasi«, s tem pa tudi širjenje suburbanega oblikovanja stavb in odprtega prostora, kar je vneslo 'prvine mestnega načina življenja'. V tem ne vidi

ne mestnega ne vaškega življenja, ampak prisilo, »ki narekuje poseben, do skrajnosti individualiziran način življenja in razčlovečeno okolje, ki se podreja predvsem goli ekonomiki – komercializaciji urbanizma, s tem pa nujno prihaja do konfliktov« (prav tam). Ugotavlja (prav tam, str. 41), da sta tudi »pomankanje vzgoje in neosveščenost zasebnih graditeljev« dodatna razloga za stanje prostora. »'Svoboden' odnos do stavbne dediščine je le opravičilo za sebično uničevanje prihodnosti in skrit izraz za sramovanje, da smo lastniki kulturne dediščine« (prav tam, str. 39).

Prelovšek sicer ugotavlja, da je novejša slovenska arhitektura svetovljansko orientirana in sorazmerno kakovostna (2006, str. 24). Žal pa tej isti stroki zmanjka volje, da bi se ukvarjala tudi s kakovostjo podeželskega prostora, torej s prostorom, ki predstavlja večji del slovenske države. Vendar, kot ugotavlja Ravbar (1980, str. 41), zahteva načrtovanje podeželske arhitekture posebno nagnjenje in razumevanje načrtovalca. Tudi Fister (1986, str. 378) pravi, da se je stroka bolj površno ukvarjala z meščansko in kmečko arhitekturo, ki predstavlja večino stavbarstva in vloženega truda prednikov pri oblikovanju prostora. Stroka se je tudi preveč ukvarjala samo s tehnologijo gradnje in funkcijo »posebne občutke varnosti, domačnosti, prepoznanosti in notranjega zadovoljstva ob pogledu na lepo oblikovan bivalni prostor ali na njegove sestavne dele« (prav tam, 370). Šele zadnja gospodarska kriza, s katero je bilo skoraj uničeno slovensko gradbeništvo, je nekoliko obrnila interes projektantske stroke v podeželski prostor, v gradnjo anonimne arhitekture.

Problem stanja podeželskega prostora je torej posledica stanja zavesti družbe, ki se noče ali ne zmore sprijazniti z vsemi obdobji svoje preteklosti, da bi s tem krepila nacionalno samozavest (Valenčič, 2010, str. 64), poleg tega pa se (še vedno) sramuje lastnega podeželja.

3. PROSTOR IZ PERSPEKTIVE UPORABNIKA

Javnost/uporabnik je poleg stroke, predpisov in inšpekcijskega nadzora ključni dejavnik pri zagotavljanju kakovosti grajenega prostora. Pod pojmom javnost razumemo v okviru tega prispevka predvsem naročnike – investitorje, izvajalce posegov v prostor in druge uporabnike prostora. Ti se v sistemu izobraževanja redko seznanijo z razumevanjem vrednot kakovostnega prostora, čeprav so v njem stalno prisotni in ga aktivno soustvarjajo. Praviloma ga ne poznajo niti iz vidika stroke in ga zato tudi ne znajo kvalitetno oblikovati in uporabljati. Z raziskavo smo skušali osvetliti odnos prebivalcev Bele krajine do prostora, v smislu vrednotenja njegove identitete in potrebe po prostorski kontinuiteti.

3.1 Splošno o anketi

Anketa je eno izmed orodij za zaznavanje odnosa javnosti do prostora. Raziskovanje je bilo usmerjeno na ugotavljanje odnosa prebivalcev Bele krajine do lastnega prostora, na istovetenja z njim ter na ugotavljanje razumevanja pomena nekaterih dejavnikov prostora. Domneva pred izvedbo ankete je bila, da se odnos Belokranjcev do lastnega prostora verjetno ne razlikuje od odnosa ostalih prebivalcev drugih območij Slovenije z enakimi prostorski problemi. Glede na dejstvo, da je v prostoru Bele krajine veliko zidanic in stanovanjskih hiš, ki so jih prebivalci gradili sami oziroma z družino ter znanci, in je velik del teh objektov zgrajenih nelegalno ali so opredeljene kot neskla-

dne gradnje, bi lahko tudi sklepali o individualnem značaju, ki se ne ozira na skupnost in njena pravila. Ciljna skupina so bili potencialni graditelji oziroma prebivalci z izkušnjo gradnje. Spletno anketo sta izpolnila 102 vprašana, povprečna starost anketiranih je 43,6 let v razponu od 17 do 65 let, okrog 70 % vprašanih ima več kot srednješolsko izobrazbo, približno 30 % vprašanih pa srednješolsko izobrazbo ali manj. Anketni vprašalnik je bil razdeljen na osem sklopov z 21 vprašanji, ki se nanašajo na gradnjo in izkušnje v zvezi z gradnjo, odražajo poznavanje vloge stroke pri pripravi projektne dokumentacije, izražajo pomen hiše ter mnenja vprašanih o pomenu in zavedanju dejavnikov, ki vplivajo na umestitev in oblikovanje objektov, njihov odnos do tradicionalnih in sodobnih objektov, kako razumejo prostor in se z njim istovetijo ter na koncu še sklop s splošnimi vprašanji o spolu, starosti in izobrazbi anketiranega. V anketi so bila uporabljena vprašanja zaprtega tipa z možnostjo izbire. Pri določenih vprašanjih je bila poleg izbire ponujenih odgovorov dana možnost odgovora po izbiri, anketo sestavljajo tudi štiri tabelarična vprašanja z več podvprašanji, dihotomnih vprašanj anketa ni vsebovala. Anketirani so na vsa vprašanja dosledno odgovarjali in podali odgovore na vsa zastavljena vprašanja.

3.2 Analiza rezultatov ankete v luči kakovosti prostora

V nadaljevanju izpostavljamo analizo štirih sklopov anketnih vprašanj in odgovorov, ki kažejo odnos anketiranih prebivalcev Bele krajine do prostora. Pomembni so predvsem tisti rezultati ankete, ki odražajo prepoznavanje kakovosti prostora.

3.2.1 0 dojemljanju tradicionalnih in sodobnih objektov

Prvi sklop vprašanj, ki raziskujejo odnos do kontinuitete, je sestavljen iz več zaprtih vprašanj. Eno izmed vprašanj prikazuje fotografijo tradicionalnega objekta (slika 1), na podlagi katere se je 34,3 % vprašanih opredelilo, da bi stalno živeli v takem objektu, 55,9 % vprašanih pa bi ga uporabljalo le za občasno bivanje. Iz teh odgovorov sklepamo, da ima velika večina (skupaj 90,2 %) vprašanih pozitiven odnos do tradicionalnega stavbarstva in si ga na določen način želi uporabljati. Tisti, ki so se opredeli za to, da ne bi bivali v tradicionalnem objektu, teh je 2,9 % vprašanih, so se enako opredeli tudi pri podobnem vprašanju s fotografijo, ki prikazuje sodoben identitetni tip objekta (slika 2). Sicer bi v takem objektu stalno ali občasno bivalo 66,7 % vprašanih. Na podlagi odgovorov s tema primeroma sklepamo, da je večini vprašanih pomemben tudi dejavnik kontinuitete prostora oz. stavbarstva. To še posebej potrjujejo odgovori na vprašanje: »Ali bi si zgradili hišo, ki bi odražala prvine belokranjske hiše, a bi imela vse lastnosti sodobne hiše?« kjer je večina vprašanih odgovorila enako (66,7 %). Pri odgovorih s sliko, kjer smo z vprašanjem pričakovali prepoznavanje razlike med tradicionalnim in sodobnim identitetnim tipom hiše, odgovori vprašanih kažejo, da polovica vprašanih ne vidi medsebojne podobnosti, 35,3% vprašanih pa podobnost med prikazanima objektoma vidi. Rezultati ankete kažejo tudi na to, da večina vprašanih Belokranjcev meni, da je potrebno prenavljati stare in prazne stavbe (82,3 %), da je potrebno nove stavbe graditi na sodben način, a po vzoru starih (68,6 %) in da je potrebno hiše iz 60-ih in 70-ih let ter druge podobne hiše prenoviti tako, da bodo izražale tradicijo prostora (67,7 %). Zanimivost rezultatov ankete je, da so vprašani v veliki večini (92,9 %) prepoznali nekvalitetne dodatke, materiale in uporabljene barve na fotografiji, ki prikazuje tradicionalni objekt z novodobnim prizidkom in prenavo. Poleg

tega se je kar tretjina vprašanih opredelila do tega, da bi, če bi še enkrat gradili, zgradili manjšo in nižjo hišo, 25,5 % vprašanih bi si zgradilo enako hišo, vendar z nekaj izboljšavami, 23,5 % pa sodobno, vendar s tradicionalnim pridihom. Na podlagi visokega deleža »pozitivnih« opredelitev vprašanih na odgovore razumemo, da večina anketiranih ceni in prepozna identiteto prostora, slednje tudi razberemo iz odgovorov na vprašanje »Ali obstaja v Beli krajini več tipov oblikovanja tradicionalnih hiš?« na katerega je pritrdilno odgovorilo kar 68,6 %, na podlagi česar sklepamo, da uporabniki razločijo značilnosti oblikovanega v prostoru. Vendar bi kljub temu bilo potrebno zastaviti še podrobnejša vprašanja v zvezi z oblikovanjem objektov ter šele na podlagi teh odgovorov narediti dokončne zaključke o dojemljanju in odnosu do identitetnega stavbarstva.

Slika 1: Tradicionalni tip objekta, prikazan v anketi. (Foto: Gregor Jevšček ; Dostopno na <http://www.turisticnekmetije.si/kmecka-hisa-bahor> [29. 10. 2016])

Slika 2: Sodobna identitetna hiša, prikazana v anketi. (Foto: Damir Fabijanić; dostopno na: <https://vizkultura.hr/suvremena-hiza/> [29. 10. 2016])

3.2.2 0 razumevanju prostora in istovetenju s prostorom

Sklop vprašanj o razumevanju prostora in njegovi identiteti je sestavljen iz vprašanj zaprtega tipa, ki ponujajo izključujoče se odgovore, del rezultatov se veže tudi na odgovore iz prejšnjega sklopa. Nekoliko več kot polovica

vpripranih (53,9 %) vidi potrebo po tem, da so si stavbe v naselju podobne. Odnos do identitete je razbrati iz odgovorov na vprašanje o tem, ali je pomembno, da se na podlagi videza hiše razloči, v katerem delu Slovenije se nahajamo. Polovici vprašanih se to zdi pomembno, petini vprašanih pa to ni pomembno. Zanimivo je dojetje identitete prostora tistih vprašanih, ki ne bi živeli ne v tradicionalnem ne v sodobnem identitetnem objektu. Taki so trije vprašani in enemu od njih se ne zdi prepoznavnost prostora pomembna, enemu je vseeno, eden pa ni prepričan, ali je to pomembno. Podrobnejši profil vprašanih je naslednji: spol - ženski, izobrazba - ena srednja (56 let) in dve bolonjska magistrska (40 in 41 let). Odklonilen odnos do tradicionalnih in sodobnih identitetnih stavb se odraža verjetno iz razloga, ker so vse tri vprašane gradile ali pa obnavljale suburbane objekte in se z njimi istovetijo. Ena od vprašanih je prepričana, da ni potrebno graditi novih objektov po vzoru tradicionalnih, ostali dve v to nista prepričani, pa vendar je ena od njih mnenja, da bi si v primeru ponovne gradnje omislila sodobno hišo s tradicionalnim pridihom, kar si je glede na vprašanje, vezano na bivanje v tradicionalnem objektu, nasprotujoče. Zanimiva je primerjava odgovorov med vprašanji, ali bi živeli v sodobnem identitetnem objektu, z odgovori na vprašanje, ali bi živeli v tradicionalnem objektu, ter z odgovori na vprašanje o pomenu identitete. Pred analizo teh odgovorov smo se najprej vprašali, ali vprašani sploh vidijo podobnost med obema tipoma objektov, pri čemer sklepamo na iskrenost odgovorov tistih vprašanih, ki bi živeli v obeh tipih objektov. Tisti vprašani, ki bi živeli ali v tradicionalni ali sodobni identitetni stavbi in v obeh tipih vidijo podobnost, je 25,49 % vseh anketiranih, od teh pa je 65,38 % vprašanih pomembna identiteta prostora, torej jim je pomembno, da se že na podlagi videza objekta razloči, kje se nahajajo.

3.2.3 O pomenu oblikovanja objektov in njihovega umeščanja v prostor

Pomembna dejavnika kakovostnega prostora sta med drugim videz objektov ter njihova umestitev v prostor. O prostoru osveščeni uporabniki se določenih zakonitosti kakovostnega prostora zavedajo in jim pripisujejo nek pomen. Z anketnim vprašalnikom smo med vprašanimi s pomočjo tabelaričnih vprašanj preverjali pomen oblik oz. oblikovanja objektov ter s tem pri anketirancih posredno preverjali razumevanje prostora. Pri sklopu vprašanj, ki se nanašajo na dejavnike za dober videz stanovanjske hiše ali domačije, se je velika večina opredeljevala pozitivno, v korist kvalitete prostora. Rezultate prikazujemo rangirano, in sicer po skupnih odstotkih odgovorov, ki se opredeljujejo kot zelo pomembni in pomembni dejavniki videza objekta oz. domačije: kot najbolj pomemben dejavnik, da se objekti prilagajajo okolici in terenu, kamor bodo postavljeni, opredeljuje 97 % vprašanih, sledi usklajenost pomožnih objektov s hišo in umestitev na mesto, kjer ne izstopajo (95,1 %), pravilno razmerje dolžine proti širini in višini (89,8 %), barva fasade (87,2 %), oblika strehe (82,6 %), uporaba naravnih materialov (80,4 %), vrsta in barva strešne kritine (78,7 %), oblika okenskih in vratnih odprtih (71,6 %), naklon strehe (70,5 %) ter balkoni z balkonskimi ograjami (65,7 %). V tem sklopu vprašanj bi bilo potrebno še postaviti vprašanja, ki bi razkrila, kaj od navedenega in v kakšnem oblikovnem smislu ima vprašani za kakovostno oblikovanje oz. postavitev objekta. Zadnje vprašanje tega sklopa je bilo ponazorjeno s fotografijo, ki prikazuje objekt tradicionalne gradnje z neustrezno oblikovanim prizidkom v obliki nadstreška. Vprašani so v veliki večini (92,9 %) prepoznali nekvalitetne dodatke k osnovnemu objektu, kot so nadstrešek in balkon oz. gank ter materiali in uporabljene barve.

3.2.4 O kontinuiteti grajenega prostora

Z nekaj vprašanji smo skušali dojeti tudi odnos vprašanih do kontinuitete v prostoru. Rezultati predstavljajo skupne odstotke odgovorov, ki se opredeljujejo z odgovorom obvezno oz. potrebno in jih označujemo z izrazom »potrebno«. Tako večina, 82,3 % vprašanih, meni, da je potrebno ohranjati ter prenavljati stare in prazne stavbe, torej s tem izražajo pozitiven odnos do stavbarstva prednikov, hkrati pa se 78,6 % vprašanih tudi zdi potrebno graditi nove stavbe po vzoru starih, vendar na sodoben način. 67,7 % vprašanih prepozna tipske in suburbane stavbe za tiste, ki ne nadaljujejo tradicije prostora in bi jih bilo zato potrebno v duhu izraza tradicije prenoviti, 53,9 % pa jih meni, da si naj bodo stavbe v naselju podobne. 70,6 % vprašanih se zdi potrebno slediti sodobnim trendom v gradnji hiš in skoraj četrtina vprašanih bi si zgradila sodobno hišo s tradicionalnim pridihom. Za preverjanje razumevanja odnosa do prostora smo zastavili tudi kontrolno vprašanje, in sicer: »Ali se vam zdi potrebno pustiti ljudem možnost, da gradijo objekte, kakor jim ustreza?« 37,3 % vprašanih ni prepričanih, 45,1 % pa se zdi to nepotrebno. Skrben odnos vprašanih do umeščanja v prostor ima 70,6 % vprašanih, ki menijo, da ni potrebno pustiti ljudem možnosti, da gradijo objekte, kjer koli jim ustreza. Odgovori odražajo zavedanje vprašanih o kakovostih prostora v smislu ohranjanja tradicionalnih objektov in posodobitve tipske oz. suburbane gradnje v duhu kontinuitete prostora na sodoben način. Na podlagi odgovorov tudi ugotavljamo, da se več kot polovica vprašanih Belokranjcev zaveda vizualne podobe in da se s prostorom istovetijo, kar izhaja iz vprašanja »Ali obstaja v Beli krajini več tipov oblikovanja tradicionalnih hiš?« na katerega je pritrnilo odgovorilo 68,6 % vprašanih, in iz vprašanja »Ali bi si zgradili hišo, ki odraža prvine belokranjske hiše, a bi imela vse lastnosti sodobne hiše?« na katero je pritrnilo odgovorilo 66,7 %.

3.3 Kako uporabniki dojemajo kakovost prostora

Kosi (2013, str. 99) ugotavlja, da človek čuti potrebo po pripadnosti nekemu ali čemu, ta pripadnost pa je še toliko bolj izrazita v odnosu do prostora. Človek se ne istoveti samo s prostorom kot takim, ampak tudi z njegovim duhovnim aspektom. Da bi prebivalci čutili povezanost s prostorom, je nujno njihovo sodelovanje pri načrtovanju in sooblikovanju prostora. Zaradi splošnega poznavanja osnovnih pravil oblikovanja so lahko nekoč sodelovali v oceni ali celo pri oblikovanju vsi ljudje (Fister 1986, str. 372). Za raziskavo je ključna ugotovitev, da je danes prebivalce treba temu spet na novo priučiti. Nujno pa je naučiti tudi strokovnjake, kot ugotavlja Fister (prav tam), »ki so bili doslej vse preveč zagledani v svojo sposobnost ustvarjanja lepega 'po občutku'. Ta občutek pa vselej vara, saj je v resnici v celoti odvisen od vzgoje in zgledov.« Kot primer navaja velike mojstre, »ki so ustvarili take umetnine zato, ker so bili sicer po naravi izredno nadarjeni, a so skrivali, da so v svojo nadarjenost vgradili tudi dobršno mero znanj, ki so jih uspeli odkriti iz nekdanjih splošno znanih pravil o gradnji« (prav tam).

Glede na pozitivne rezultate v smislu ozaveščene javnosti se pojavlja vprašanje, čemu se ozaveščenost ne odraža v kakovostnem prostoru podeželja. »Današnja navidežno 'kaotična' podoba poselitve v slovenskem primestnem in podeželskem prostoru je deloma odraz političnih, socialnih in ekonomskih razmer ter sprememb« (Gabrijelčič in Fikfak, 2002, str. 52). Vse bolj pogoste spremembe zakonodaje, tako prostorske kot gradbene, v stroki odražajo nezadovoljstvo in tudi nesoglasja o vlogi in pristojnosti posameznih

strok v prostorskem načrtovanju, kot tudi pri izvajanju posegov v prostor. Nesistematičnost in želja države, da nadzoruje področje dela občin, in s tem povezani številni problemi ne kažejo, da se bodo stvari spremenile na bolje. Ž. Deu (2004, str. 24-25) je že pred dobrim desetletjem ugotavljala, da je v slovenskem prostoru trajnostno urejanje bivalnega okolja s prenovo v poudarjeni in večplastni vlogi zgolj formalno. Osiromašenje in razvrednotenje bivalnega okolja se namreč dnevno stopnjujeta. Opozarja, da večina tujih zakonodaj že daljše obdobje ureja posege v prostor in gradnjo objektov v sozvočju z novimi usmeritvami trajnostnega razvoja. »Mnoge med njimi ob presoajah vplivov na okolje zahtevajo celo ocene, ali posegi in njihovi novi objekti ohranjajo, nadgrajujejo (kontinuiteta identitete) ali siromašijo urbano in krajinsko podobo« (prav tam, str. 15).

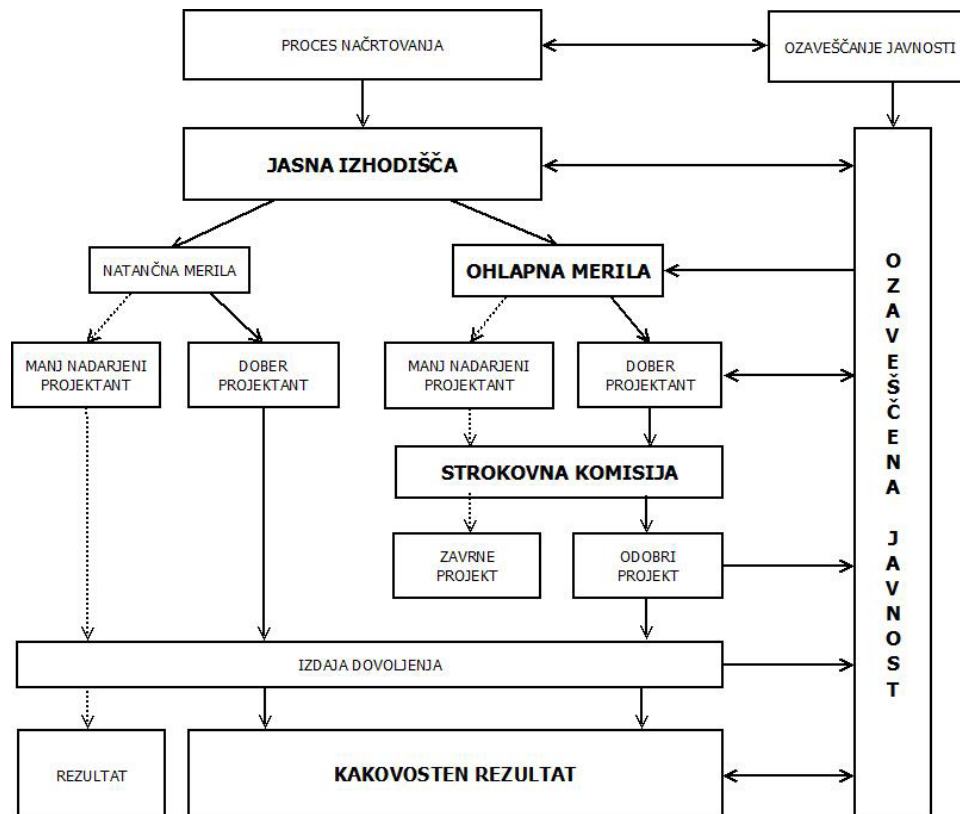
V predstavljeni raziskavi je bilo ugotovljeno, da lahko delno krivdo kaotičnega stanja v prostoru iščemo tudi v zakonodaji, predvsem pa v interesih politike oziroma vsakokratne aktualne oblasti.

Izobraževalni proces bi moral uporabnike prostora »natančno poučiti o pomenu zelenih sprememb in jim nadalje odpreti pozabljene lokalne izkušnje ter številna vedenja in znanja, povezana s preteklim urejanjem naselij in oblikovanjem stavb« (Deu idr., 2009, str. 15). Poleg tega je potrebno razširiti zavedanje, da dobrobit prebivalstva sloni na razvojnem varovanju »vsega, kar so predniki odličnega ustvarili ter dobrega in tehtnega domislili v zvezi z oblikovanjem lastnega bivalnega okolja« (prav tam).

4. ZAKLJUČEK

Rezultati ankete so lahko eno izmed izhodišč za zaznavanje 'razpoloženja' prebivalstva in nadaljnjih usmeritev za delo v prostoru tako na področju prostorskega načrtovanja kot tudi projektiranja, najbolj pa v smeri osveščanja. Z večjim vzorcem in tudi drugačno strukturo vprašanj bi lahko prišli do večje natančnosti stopnje zaznavanja osveščenosti prebivalstva o prostoru na naselje natančno, hkrati pa do dobrih izhodišč za nadaljnje delo stroke v aktivnem sodelovanju s prebivalstvom pri prostorskem načrtovanju. Rezultati ankete kažejo, da je osveščenost vprašanih glede lastnega prostora in pomena identitete ter kontinuitete relativno visoka. Zato glede na odgovore lahko sklepamo, da vprašani niso odgovarjali iskreno, oziroma domnevamo, da imajo mlajše generacije in višje izobraženi drugačen odnos do prostora, glede na dejstvo, da je bil v vzorcu anketiranih relativno visok delež mladih in izobraženih. Za bolj realne rezultate bi morali imeti večji vzorec in izvajati anketiranje tudi med populacijo, ki ne uporablja interneta.

Zaključne ugotovitve raziskave kot smernice za kvalitetno oblikovanje prostora bo mogoče vgraditi že v postopek priprave izhodišč prostorskega oz. arhitekturnega načrtovanja (slika 3). Velik poudarek je na ugotovitvi, da poleg zakonodaje vplivajo na oblikovanje prostora tudi naročniki/investitor, projektanti/oblikovalec in upravni organi/administrator, ki izdaja dovoljenja za poseg v prostor. Z analizo prostorskih aktov in prostorske zakonodaje, ki lokalnim skupnostim nalaga pripravo prostorskih aktov, smo ugotovili, da so

Slika 3: Ključne ugotovitve iz raziskave magistrskega dela. (Vir: Prašin Kolbezen, 2016, str. 100)

imeli ti dokumenti v preteklosti (in imajo še danes) vgrajenih nekaj ključnih varovalk, sicer ohlapnih, ki bi prostor lahko 'obvarovale' pred izgubo identitete in s tem tudi ohranile kakovost prostora. Z raziskavo so bili ugotovljeni dejavniki, ki vplivajo na kakovosten prostor oz. podobo objektov/naselij in jih je mogoče z različnimi pristopi uravnati:

- državna zakonodaja, ki regulira pripravo prostorskih aktov in izdaja dovoljenj za poseganje v prostor;
- lokalna skupnost kot naročnik in skrbnik kvalitete pripravljenih prostorskih aktov;
- projektant/oblikovalec kot usklajevalec interesov in normativov ter nosilec kreativnosti predvidenih posegov v prostor;
- država/lokalna skupnost kot tista, ki odloča o posegih v prostor;
- naročnik kot izvajalec posega, ki je o prostoru osveščen graditelj ali brezkompromisni črnograditelj;
- država/lokalna skupnost kot skrbnik/nadzornik izvedenega posega v prostoru.

Kakšni morajo biti normativi, ki ne omejujejo kreativnosti, da bomo z njimi varovali kontinuiteto stavbne tipologije podeželskih naselij in hkrati omogočali sodobno gradnjo objektov? Odgovor je večplasten. Potrebna so:

1. jasna izhodišča, ki temeljijo na preteklosti, razumevanju prostora in so naravnana na sodobne rešitve. Razumevanje prostora se lahko doseže s poznavanjem preteklosti pa tudi z analizami in raziskavami prostora;
2. sprememba zakonodaje je ključnega pomena za možnost priprave bolj ohlapnih, celo enostavnih, nebirokratskih pravil poseganja v prostor. S spremembo zakonodaje se omogoči inštrument v obliki strokovne komisije, ta bi v fazi odločanja o posegu v prostor z diskrecijsko pravico odločala o primernosti ali neprimernosti kvalitete pripravljenega projekta;
3. osveščanje javnosti; izhajamo iz predpostavke, da le o prostoru osveščen naročnik lahko zahteva in tudi izvede kvalitetne izvedbe načrtovanih gradenj in je verjetno največji prispevek h kakovostno urejenemu prostoru in poenostavljanju normativov.

Izpolnitev navedenih ugotovitev omogoča enostaven in jasen sistem normativov, ki varujejo kontinuiteto in hkrati omogočajo potrebno kreativnost v interpretaciji zakonskih norm. Še vedno smo priča pretežno tehničnim prostorskim in oblikovalskim rešitvam, ki ne prispevajo h kakovosti bivanja in h kvalitetnemu doživljanju prostora. V stroki, ki se ukvarja s prostorom, je premalo izražena kreativnost, pronicljivost in ambicioznost. Prebivalci večinoma niso zainteresirani za sodelovanje v urejanju prostora, razen če gre za njihove lastne interese. Ljudi je potrebno animirati in jim dati priložnost, da sami razmišljajo o svojem prostoru in ga (so)ustvarjajo. Dojeti morajo, da le s kakovostno urejenim naseljem dosežejo spremembo v razvoju kraja ter lastno zadovoljstvo v bivanju.

Ob ugotovitvi, da so prostorski akti ključni dokumenti, ki pogojujejo podobo objektov in z njimi podobo naselij, je priprava dobrih izhodišč, torej strokovnih podlag, ki so obvezna sestavina pri pripravi prostorskih aktov, zelo pomembna. Analize in usmeritve strokovnih podlag so podlaga za pripravo normativov. Izhodišča morajo biti podana na podlagi poznavanja preteklosti obravnavanega prostora in prostorskih danosti ter analize in valorizacije

prostora naselij, kot tudi stavbne tipologije, pri tem pa se je v odvisnosti od stopnje degradiranosti prostora še potrebno opredeliti do ohranjanja ali pa vzpostavitve kontinuitete v določenem naselju oziroma delu naselja.

Namen raziskave ni bil podati natančnih meril za oblikovanje objektov, saj je bilo z raziskavo ugotovljeno, da natančna merila omejujejo kreativnost. Eden od predlogov, ki jih izpostavljajo rezultati raziskave, je ustanovitev strokovnih komisij, ki bodo vnaprej preverjale kakovost posegov v prostor v smislu dobrega in hkrati sodobnega oblikovanja.

Merila za poseganje v prostor bodo brez učinka, v kolikor javnost ne bo osveščena o pomenu kakovostno oblikovanega prostora za celovitost kulture bivanja. Zaradi splošnega stanja družbene zavesti, ki je na prehodu iz enega v drug družbeni sistem, še ni vzpostavljen vrednostni sistem, ki bi podal jasno stališče do spoštovanja tradicije in prostorske kontinuitete. Potrebne spremembe v prostorski zavesti uporabnika prostora, kot tudi politike so tista pot, ki vodi k spremembam v razvoju naselij. Ozaveščanje javnosti in politike, naj si bo to na državnem ali lokalnem nivoju, je naloga stroke. Politika mora dojeti pomen dobrih projektov za uspešne in kvalitetne realizacije v prostoru, kar je izhodišče za oblikovanje novih razvojnih potencialov in splošne družbene blaginje.

Arhitekt Boris Podrecca pravi, da je mogoče razlikovati med dobrim in slabim načrtom, kjer med njima ni razlike v ceni materiala ali izvedbe, temveč v kvaliteti prostorske rešitve (objekta), ki jo ponujata. Vse je odvisno od začetnega koncepta, ki omogoča ustvariti novo kvaliteto prostora (Podrecca, 2006, str. 27). V primeru načrtovanja naselij je kvaliteta načrtovanih posegov odvisna od tistih, ki izbirajo, naročajo ali odločajo. Je torej odraz individualnih vrednot ali zakonsko postavljenih pravil. In kdo oblikuje vrednote in postavlja pravila? Stroka, politika ali javnost ali vsi skupaj? Odgovor se skriva v zahtevi po osveščanju javnosti, ki si mora želeli živeti v kakovostno oblikovanem bivalnem prostoru ter se zavedati potrebe po prostorski identiteti slovenskih krajev. Stroka mora oblikovati lestvico vrednot ter o njih ozaveščati javnost ter v okviru svojega poslanstva prevzeti odgovornost za področje, ki ga pokriva.

LITERATURA IN VIRI

Arhitektura za ljudi: Osnutek arhitekturne politike Slovenije. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo. 2016.

Barbič, A. (2010). Slovensko podeželje danes za jutri: v razmislek. V A. Zavodnik Lamovšek, A. Fikfak, A. Barbič, ur. *Podeželje na preizkušnji: Jubilejna monografija ob upokojitvi izrednega profesorja dr. Antona Prosenca*. Ljubljana: Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo: Geodetski inštitut Slovenije, 2010, str. 14–18.

Deu, Ž. (2001). *Stavbarstvo slovenskega podeželja: značilno oblikovanje stanovanjskih hiš*. Ljubljana: Kmečki glas.

Deu, Ž. (2004). *Obnova stanovanjskih stavb na slovenskem podeželju*. Ljubljana: Kmečki glas.

Deu, Ž., Kavčič M., Deanovič B., Čakš L. (2009). *Identiteta hiš na Koroškem*. Slovenj Gradec: LAS MDD.

Drozg, V. (1995). *Morfologija vaških naselij v Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut za geografijo, Geographica Slovenica.

Fikfak, A. (2008). *Naselbinska kultura slovenskega podeželja - Goriška brda*. Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo.

Fister, P. (1986). *Umetnost stavbarstva na Slovenskem*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

- Fister, P. (1993): Arhitekturne krajine in regije Slovenije. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor RS, Zavod RS za prostorsko planiranje.
- Gabrijelčič, P. (1985): Varstvo in urejanje kulturne krajine. Magistrska naloga. Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo.
- Gabrijelčič, P. in Fikfak, A. (2002). Rurizem in ruralna arhitektura: univerzitetni učbenik. Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo.
- Kosi, D. (2013). Prostorska identiteta v Sloveniji. Revija za geografijo, [elek. izd.]. 8 (2) (2013). Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-JLLS6NGD> [6. 4. 2016].
- Lah, L. (1994). Prenova stavbne dediščine na podeželju – Kras. Novo mesto: Dolenjska založba.
- Podrecca, B. (2006). Oblikovanje prostora in nova znanja. 2. konferenca slovenskih arhitektov in gradbenikov iz sveta in Slovenije. Maribor, 19.–20. oktober 2006. Zbornik, Ljubljana 2006, str. 26–28.
- Prelovšek, D. (2006). Slovenska arhitektura med tradicijo in moderno. 2. konferenca slovenskih arhitektov in gradbenikov iz sveta in Slovenije. Maribor, 19.–20. oktober 2006. Zbornik, Ljubljana 2006, str. 23–25.
- Prašin Kolbezen, M. (2016). Metodologija priprave meril za oblikovanje in umestitev objektov v podeželski prostor – aplikacija na Beli krajini. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo.
- Ravbar, M. (1980). Ali se sramujemo svojega podeželja? Dolenjski razgledi: 1318-0827.- Sn. 4, št. 3 (18. XII. 1980), str. 39–42.
- Valenčič, J. (2010). Projekt Naglas. Meščanski interjerji in drugi ilegalci slovenske dediščine. IV. konferenca slovenskih arhitektov in gradbenikov iz sveta in Slovenije. Bohinj, 20.–21. oktober 2010. Zbornik, Ljubljana 2010, str. 62–68.
- Vitruvius, P. (2009). O arhitekturi/Vitruvij; prevod Fedja Košir. Fakulteta za arhitekturo. Ljubljana. <http://www.casnik.si/index.php/2015/08/12/verena-v-perko-svetohlinci-in-hinavci-smo> [30. 9. 2016].